

INSONIYAT TARIXINI O‘RGANISHDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARI

ADCHTI

dotsent Kabulova Umida

ADCHTI, 2-bosqich talabasi

*Dildora Mamadaliyeva Dilshodbek
qizi*

Annotatsiya: Bugungi kunda ko‘pgina jamiyatlarda monogamiya keng tarqalgan bo‘lsa-da, ko‘pxotinlilik hali ham turli shakllarda mavjud bo‘lib, dunyoning turli burchaklarida qo‘llaniladi. Ko‘pxotinlilikdan monogamiyaga o‘tish insoniyat tarixi davomida bosqichma-bosqich va davom etuvchi jarayon bo‘lib, u turli madaniy kontekstlarda rivojlanishda davom etmoqda. Mazkur maqolamiz aynan shu haqda.

Kalit so‘zlar: monogamiya, etnografiya, arxeologiya, geterizm, patriarxal, monoateistik, mormonizm.

Аннотация: Хотя моногамия сегодня распространена во многих обществах, полигамия все еще существует в различных формах и практикуется в разных частях мира. Переход от полигамии к моногамии был постепенным и непрерывным процессом на протяжении всей истории человечества, и он продолжает развиваться в различных культурных контекстах. Эта статья об этом.

Ключевые слова: моногамия, этнография, археология, гетероизм, патриархальность, монотеизм, мормонизм.

Abstract: Although monogamy is common in many societies today, polygamy still exists in various forms and is practiced in different parts of the world. The transition from polygamy to monogamy has been a gradual and continuous process throughout human history, and it continues to evolve in different cultural contexts. This article is about that.

Keywords: monogamy, ethnography, archeology, heteroism, patriarchy, monotheism, mormonism.

Insoniyat tarixini o‘rganishda oila va nikoh munosabatlari ham dolzarb masalalardan biri sifatida qaralgan. Shveysariyalik tarixchi va yurist Iogann Yakob Bahofen (1815-1887) ibtidoiy oila va nikoh masalalarini o‘rganishga asos solgan tadqiqotchilardan biri hisoblanadi. U qadimgi klassik adabiyot, etnografiya va arxeologiya fanlari qo‘lga kiritgan ma‘lumotlarga asoslanib yaratilgan «Onalik huquqi» va boshqa asarlarida oila, nikohning vujudga kelishi haqida qimmatli mulohazalar bildirgan.

Iogann Bahofen dastlabki erkak va ayol o‘rtasidagi yaqin munosabatlarni, onalik huquqi, ayollarning tutgan o‘rni, ona va ota urug‘lari haqida quyidagi fikrlarni bildirgan:

1) Kishilar dastlab, tartibsiz yaqinlik bilan hayot kechirganlari, buni – Bahofen «geterizm» – erkin hayot kechiruvchi ayol degan nomuvofiq nom bilan atagan.

2) Shunday ekan, tug‘ilgan bolaning otasi kim ekanligini bilishning imkoniyati bo‘lmagan, binobarin, nasl-nasabni faqat xotin tomondan onalik huquqiga qarab belgilash mumkin bo‘lgan.

3) Xotinlar tug‘ilgan bolalarning onalari, yosh bo‘g‘inni tug‘ib o‘stirganliklari hammaga aniq ma‘lum bo‘lgan. Shuning uchun onalar juda katta e‘tibor qozonganlar va izzat-ikrom qilinar edilar. Ayollar bunday izzat-ikrom ko‘rganlari tufayli to‘la hukmronlik – ginekokratiya darajasiga yetishgan edilar.

4) Bir nikohlilikka o‘tish, bu hol eng qadimgi diniy nizomni buzish, deganday gap edi: bu tartibni buzish jazo berilishini talab qilar yoki hech bo‘lmaganda, bu ayol ma‘lum bir vaqt ichida boshqalar bilan bo‘lib, gunohini yuvishi kerak edi. U «geterizm»dan monogamiyaga va ona huquqidan ota huquqiga taraqqiy etish diniy tasavvurlarning yanada taraqqiy etishi natijasida sodir bo‘lgan, deb noto‘g‘ri fikmi bildirgan. Shunga qaramay, Bahofen Aristotel zamonidan beri

hukm surib kelayotgan «patriarxal» nazariyaga – kishilikning boshlang‘ich shakli ota-onalar va ularning avlodlaridan tashkil topgan oilada katta yoshdagi erkak hukmron, uning huquqi chegaralanmagan edi, degan noto‘g‘ri fikrga qattiq zarba berdi. Ammo Aristotelning patriarxal oila nazariyasi hamon saqlanib kelmoqda. Iogann Bahofenning «Onalik huquqi» asari bosilib chiqqandan so‘ng oila tarixini o‘rganishga asos solindi.[2;79]

Ko‘pxotinlilikdan monogamiyaga (ya‘ni erkaklarga ham, ayollardg ham bitta umr yo‘ldosh bilan) o‘tish murakkab va bosqichma-bosqich jarayon bo‘lib, u turli madaniyatlarda va davrlarda o‘zgarib turgan.

Ayollar ko‘pxotinlilikdan monogamiyaga o‘tishni boshlagan aniq sana yoki vaqtni aniqlash qiyin, chunki bu turli jamiyatlarda turli vaqtlarda sodir bo‘lgan.

Ko‘pgina qadimgi sivilizatsiyalarda ko‘pxotinlilik keng tarqalgan bo‘lib, ayollarning juftini tanlash huquq va vakolatlari cheklangan edi. Biroq, jamiyatlar rivojlanib, o‘zgargan sari nikoh va munosabatlar atrofida me‘yorlar va umidlar ham o‘zgarib bordi.

Xristianlik va islom kabi monoateistik dinlarning paydo bo‘lishi monogamiyani targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynadi. Bu dinlar sadoqat va nikohning muqaddasligini ta‘kidlagan, bu esa ushbu dinlar ta‘sir ostidagi ko‘plab madaniyatlarda ko‘pxotinlilikdan uzoqlashishga olib kelgan.

Bundan tashqari, ko‘pxotinlilikdan monogamiyaga o‘tishga ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar ham ta‘sir ko‘rsatdi. Jamiyatlar murakkab va uyushgan bo‘lsa, monogamiya ijtimoiy tartibni, meros huquqini va oila barqarorligini o‘rnatish vositasi sifatida keng tarqalgan.[1;87]

Shuni ta‘kidlash kerakki, bugungi kunda ko‘pgina jamiyatlarda monogamiya keng tarqalgan bo‘lsa-da, ko‘pxotinlilik hali ham turli shakllarda mavjud bo‘lib, dunyoning turli burchaklarida qo‘llaniladi. Ko‘pxotinlilikdan monogamiyaga o‘tish insoniyat tarixi davomida bosqichma-bosqich va davom etuvchi jarayon bo‘lib, u turli madaniy kontekstlarda rivojlanishda davom etmoqda.

Qadim zamonlarda ko‘pxotinlilik dunyoning turli madaniyatlarida keng tarqalgan edi. Bu, ayniqsa, qirollik oilalari orasida bo‘lib, ular ko‘pincha nikohni boshqa guruhlar yoki millatlar bilan ittifoq tuzish usuli sifatida ishlatgan. Masalan, qadimgi Isroil shohi Sulaymonning 700 ta xotini va 300 ta kanizagi borligi mashhur.

Ko‘pxotinlilik yoki ko‘p erlilik bir vaqtning o‘zida bir nechta turmush o‘rtoqlarga ega bo‘lish dunyoning turli madaniyatlarida uzoq tarixga ega. Bu tarix davomida turli shakllarda va turli sabablarga ko‘ra qo‘llanilgan. Turli tarixiy sharoitlarda ko‘pxotinlilikka bir nechta misollar: [5; 76]

1. Qadimgi Messopotamiya: ko‘pxotinlilik qadimgi Messopotamiyada, ayniqsa, hukmron elitada keng tarqalgan. Shohlar va zodagonlarning ko‘pincha bir nechta xotinlari bor edi va u boylik va kuchning ramzi sifatida ko‘rilgan.

2. Qadimgi Misr: ko‘pxotinlilik Qadimgi Misrda ham, ayniqsa, fir‘avnlr va yuqori tabaqalar orasida qo‘llanilgan. Fir‘avnlr ko‘pincha siyosiy ittifoqlarni ta‘minlash va qirollik qonunlarining uzluksizligini ta‘minlash uchun bir nechta xotinlarga, jumladan malika va kanizaklarga ega bo‘lgan [4;56].

3. Qadimgi Yunoniston va Rim: ko‘pxotinlilik qadimgi Yunoniston va Rimda boshqa sivilizatsiyalarda bo‘lgani kabi keng tarqalmagan. Biroq, badavlat va nufuzli erkaklarning bir nechta xotini yoki kanizaklari bo‘lishi odatiy hol emas edi, garchi monogamiya umumiy norma edi.

4. Islom tarixi: Islomda ko‘pxotinlilikka ruxsat berilgan va bu tarix davomida turli musulmon jamiyatlarida amalda bo‘lgan. Qur‘on erkaklarga ma‘lum shartlar va talablar bilan to‘rttagacha xotin olishga ruxsat beradi. Ko‘pxotinlilik ko‘pincha musulmon jamiyatlarida ijtimoiy mavqe, siyosiy ittifoqlar va bevalar yoki muhtoj ayollarni ta‘minlash kabi sabablarga ko‘ra qo‘llanilgan.

5. Mormonizm: Iso Masihning oxirgi zamon avliyolari cherkovining (mormonizm) dastlabki tarixi ko‘pxotinlilikni o‘z ichiga olgan. 19-asrda ba‘zi mormon rahbarlari va a‘zolari ko‘pxotinlilikni diniy tamoyil deb hisoblaganlar. Biroq, asosiy Mormon cherkovi 19-asr oxirida bu ko‘pxotinlilikdan rasman voz kechdi.[3; 43]

Shuni ta'kidlash kerakki, ko'pxotinlilik turli madaniyatlarda va vaqt oralig'ida juda farq qilgan va uning tarqalishi va qabul qilinishi vaqt o'tishi bilan o'zgargan. Bugungi kunda ko'plab jamiyatlarda ko'pxotinlilikni taqiqlovchi yoki rad etuvchi qonunlar va madaniy me'yorlar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.N Narziyev. Tarixiy Antropoliya.
2. "Marriage Systems, Ethnology". Encyclopedia Britannica.
3. "Mormonism and Polygamy". Oxford Research Encyclopedias.
4. "Polygamy in the Middle East". The Oxford Encyclopedia of the Islamic World.
5. "Polygamy". Encyclopædia Britannica.